

Ставицький А. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу макроекономічного,
податкового та бюджетного планування
Науково-дослідного фінансового інституту
Міністерства фінансів України*

Коноплястий А. В.

ВИЗНАЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЮ ПОЛІТИКОЮ ТА ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ДЕРЖАВИ

Гарантування економічної безпеки держави і формування механізмів підвищення ефективності управління нею є одним з пріоритетних завдань сучасних економічних процесів. Розуміння важливості захисту національних інтересів сприяло створенню ще у 1992 р. при Президентові України Ради національної безпеки України¹, головним завданням якої було визначено забезпечення реалізації єдиної державної політики у сфері національної безпеки України². Важливим кроком на шляху вирішення проблеми економічної безпеки в Україні було прийняття закону³, що визначає правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенції та функції, а також схвалення Концепції національної безпеки України⁴. У ній визначено основні принципи національної безпеки України, її загрози, основні напрями державної політики національної безпеки України та система її забезпечення. Наступним значним кроком було розроблення Інститутом економічного прогнозування НАН України Концепції економічної безпеки України⁵, в якій формуються основні засади теоретичних розробок в цьому напрямку. У березні 2007 р. Міністерством економіки України була затверджена методика моніторингу економічної безпеки України⁶.

Процеси гарантування економічної безпеки весь час перебувають у центрі уваги науковців. Але здебільшого вони досліджують лише концептуальні проблеми, пов'язані насамперед із формуванням базових засад забезпечення економічної безпеки, визначенням системи економічних інтере-

¹ Указ Президента України “Про Раду національної безпеки України” від 01.07.1992 № 357/92 // Урядовий кур’єр. – 1992. – № 28.

² Указ Президента України “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 30.08.1996 № 772/96 // Урядовий кур’єр. – 1996. – № 166–167.

³ Закон “Про Раду національної безпеки і оборони України” від 05.03.1998 № 183-98 ВР // Урядовий кур’єр. – 1998. – № 64–65.

⁴ Постанова Верховної Ради України “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України” від 16.01.1997 № 3/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 10. – С. 85.

⁵ Концепція економічної безпеки України / В. М. Геєць та ін.; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. – К.: Логос, 1999. – 56 с.

⁶ Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. – www.me.gov.ua.

сів і пріоритетів розвитку, формування окремих заходів стосовно управління безпекою. Серед вітчизняних і зарубіжних авторів, праці яких присвячені зазначеним питанням, слід назвати таких дослідників, як А. Гальчинський, Б. Губський, В. Геєць, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Кириленко, С. Ковальчук, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, Л. Абалкін, С. Глазьев, С. Головнін, В. Городецький, І. Лазарєв, В. Медведєв, Є. Олейников, А. Пороховський, В. Сенчагов та ін.

Метою статті є визначення впливу основних засобів грошово-кредитної політики на рівень економічної безпеки за методикою Міністерства економіки України. Одним із завдань дослідження є ілюстрація конкретних заходів, за допомогою яких держава може підвищувати рівень економічної безпеки.

У наукових колах немає єдиного підходу до трактування категорії економічної безпеки держави. Частина визначень має чітко виражений соціальний характер, частина – яскраве суспільно-політичне забарвлення. Водночас грошово-кредитна політика має бути важливою складовою забезпечення економічної безпеки держави. При цьому монетарна політика виступає як системний, організаційно оформлений регулятивний механізм зі своїми специфічними цілями та інструментами в економічній системі. Вона відіграє одну з провідних ролей у системі загального впливу держави на економічну ситуацію. Визначивши основні цілі та напрямки грошово-кредитної політики, потрібно дослідити, яким же чином в Україні за роки незалежності застосовувалися зазначені важелі впливу.

Дослідимо динаміку грошових агрегатів M_0 , M_1 , M_2 , M_3 , обсягу ВВП, величини облікової ставки за 1996–2006 рр., що безпосередньо залежать від наслідків впровадження тієї чи іншої грошово-кредитної політики.

Як бачимо з рис. 1, з 1996 по 2002 р. усі грошові агрегати мали приблизно пропорційні темпи зростання, проте з 2002 р. грошові агрегати M_2 і M_3 мають набагато більші темпи зростання, ніж M_0 і M_1 , що свідчить про зростання ролі банківського сектора, а отже й зміцнення економіки, і відтак про позитивний вплив на рівень економічної безпеки.

Якщо проаналізувати динаміку ВВП на рис. 2 та динаміку облікової ставки на рис. 3, то можна зробити попередній висновок, що стабілізація рівня відсоткової ставки призвела до прискорення зростання ВВП у 2003–2006 рр. Отже, неефективна грошово-кредитна політика у розрізі неадекватно низького темпу зростання грошової маси і високої облікової ставки спричинили погіршення економічної ситуації, зменшивши рівень економічної безпеки.

З другого боку, значне зниження облікової ставки з 2000 р., а також стрімке зростання грошових агрегатів M_2 і M_3 сприяли швидкому підвищенню обсягів ВВП з 2002 р., що збільшило показник економічної безпеки держави.

Щоб проводити дослідження впливу грошово-кредитних факторів на економічну безпеку, потрібно адекватно і правильно оцінити рівень власне економічної безпеки. Незважаючи на різноманіття методів, які дають змогу

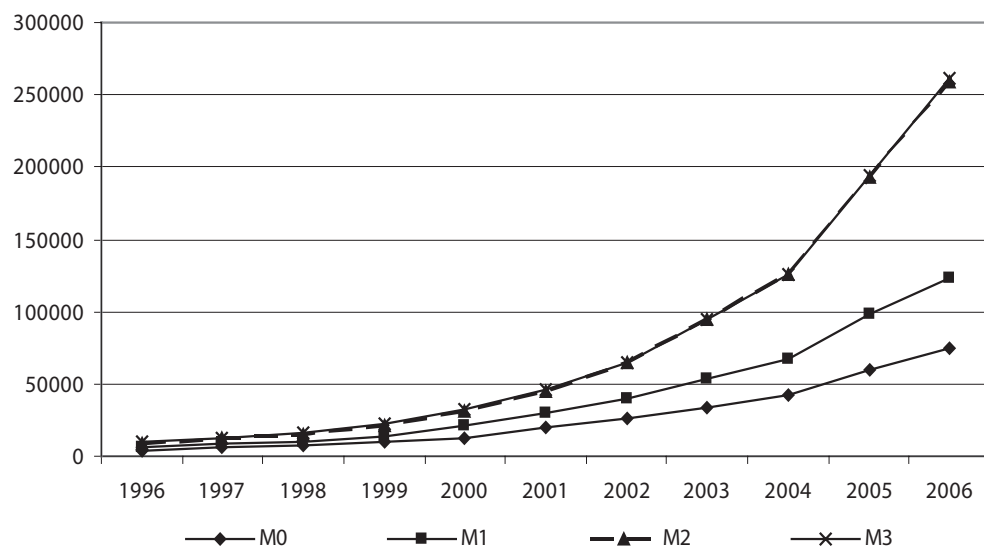

Рис. 1. Динаміка грошових агрегатів М0, М1, М2, М3, млн грн

Джерело: Національний банк України, www.bank.gov.ua.

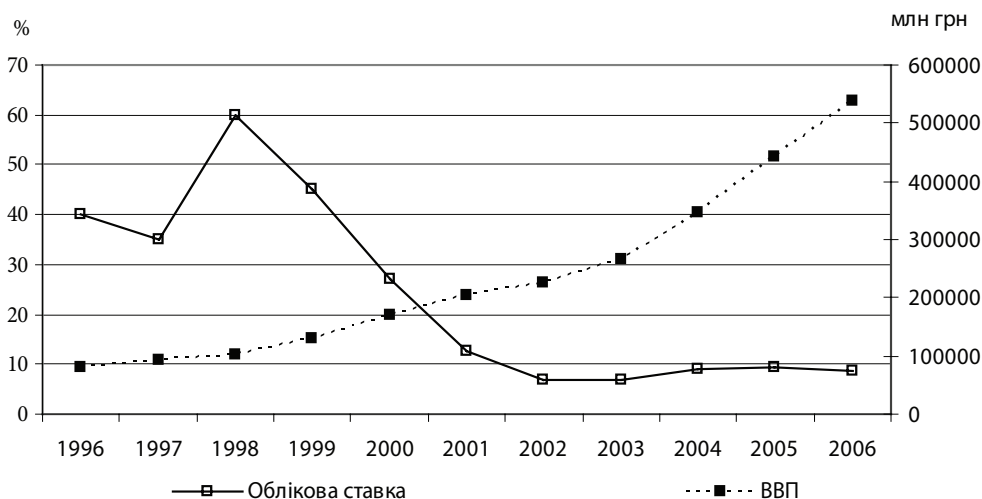

Рис. 2. Динаміка рівня облікової ставки і обсягів ВВП

Джерело: Національний банк України, www.bank.gov.ua.

визначити рівень економічної безпеки⁷, у статті використано офіційну статистичну інформацію про рівень економічної безпеки, що вимірюється за затвердженою методикою Міністерства економіки України⁸ (рис. 3).

⁷ Бухвальд Е., Гловацкая Н., Лазуренко С. Макроаспекты экономической безопасности: факторы, критерии и показатели // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 25–35; Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. — К.: Знання, 2004. — 638 с.; Пастернак-Таранущенко Г. Безпека: система, підсистема, оцінки, нова зброя // Економіка України. — 2000. — № 12. — С. 53–57.

⁸ Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. — www.me.gov.ua.

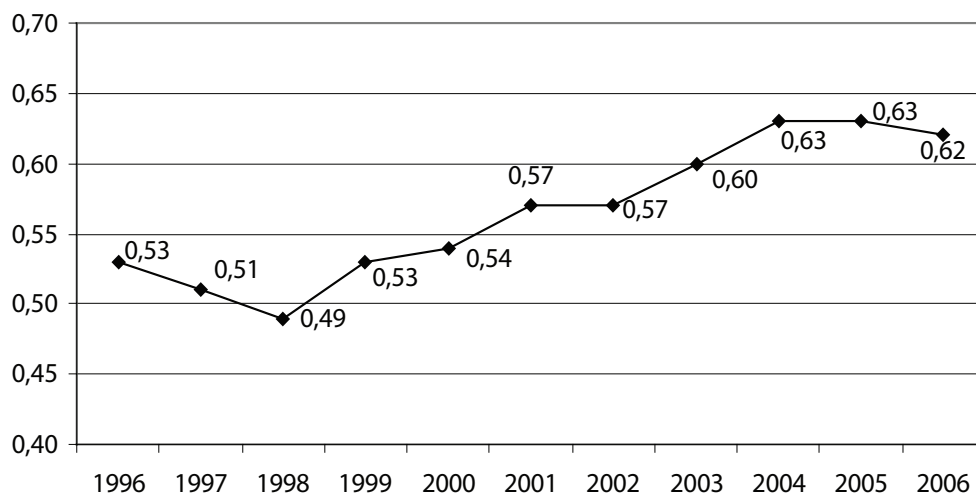

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки

Джерело: Міністерство економіки України. – www.me.gov.ua.

Методика Міністерства економіки України дає змогу кількісно оцінити рівень економічної безпеки, розробивши економетричні моделі для визначення впливу різноманітних факторів на стан економічної безпеки держави. Для розрахунку впливу грошово-кредитної політики на рівень економічної безпеки були виконані такі завдання:

- визначено фактори, які мають безпосередній зв'язок з грошово-кредитною політикою;
- знайдено найкращі функціональні залежності між встановленими факторами та рівнем економічної безпеки;
- перевірено отримані результати на адекватність відповідним економетричним умовам;
- розроблено висновки за отриманими моделями⁹.

Уся необхідна інформація надійшла з офіційних джерел Державного комітету статистики України¹⁰, Міністерства економіки України¹¹, Національного банку України¹². Розрахунок проводився за річними даними статистики 1996–2006 рр.

Використовуючи зазначені чинники, було побудовано 103 функціональні залежності між факторами та показником економічної безпеки, що був прорахований за методикою Міністерства економіки України.

⁹ Холден К., Піл Д., Томпсон Дж. Економічне прогнозування. Вступ. – К.: Інформтехніка, 1996. – 216 с.; Черняк О. І., Обушна О. М., Ставицький А. В. Збірник задач з теорії ймовірностей та математичної статистики: навчальний посібник. – К.: Знання, 2001. – 199 с.; Черняк О. І., Ставицький А. В. Динамічна економетрика. – К., 2000. – 120 с.

¹⁰ www.ukrstat.gov.ua.

¹¹ www.kmu.me.gov.ua.

¹² www.bank.gov.ua.

Звичайно, відобразити усі результати немає сенсу, оскільки потрібно віднайти найкращі залежності. Відбір було здійснено, враховуючи такі критерії: коефіцієнт детермінації R^2 (чим вищим він є, тим кращою є функціональна залежність), адекватність моделі, значущість коефіцієнтів, відсутність автокореляції та гетероскедастичності, похибка прогнозування RMSPE¹³.

Для зручності подання результатів введемо такі позначення:

- грошовий агрегат M0 (X_1), млрд грн;
- грошовий агрегат M1 (X_2), млрд грн;
- грошовий агрегат M2 (X_3), млрд грн;
- грошовий агрегат M3 (X_4), млрд грн;
- рівень інфляції (X_5), %;
- рівень монетизації (X_6), %;
- облікова ставка НБУ (X_7), %;
- рівень відсоткової ставки за кредитами (X_8), %;
- рівень відсоткової ставки за депозитами (X_9), %;
- обсяги кредитів (X_{10}), млрд грн;
- обсяги депозитів (X_{11}), млрд грн;
- інтегральний показник економічної безпеки (Y);
- константи моделей (C_i).

Розглянемо отримані результати детальніше.

1. Залежність інтегрального показника економічної безпеки від рівня відсоткової ставки за кредитами і депозитами

$$Y = 0,650748 + 1,070328 \cdot X_8 - 0,658488 \cdot X_9, \\ R^2 = 0,986, DW = 1,93, RMSPE = 3,10 \%$$

На основі аналізу результатів можна зробити висновок, що така модель є придатною для практичного застосування, коефіцієнти в моделі значимі, модель адекватна, відсутня автокореляція та гетероскедастичність, що було виявлено шляхом проведення необхідних тестів. Похибка прогнозування RMSPE дорівнює 3,10 %, що свідчить про високу точність прогнозів на основі застосування згаданої моделі (рис. 4).

Фактично, з моделі можна зробити висновок, що при збільшенні відсоткової ставки за депозитами на 1 % рівень економічної безпеки збільшується на 1,07 %, а при збільшенні відсоткової ставки за кредитами на 1 % рівень економічної безпеки зменшується на 0,65 %. Очевидно, що збільшення ставки за кредитами зменшує можливості для розвитку економіки, а зростання ставки за депозитами приводить до підвищення ефективності використання залучених коштів. Проте це не означає, що доцільно збільшувати ставку за депозитами, адже це призведе до зростання інфляції та можливого “перегріву” економіки.

¹³ Холден К., Піл Д., Томпсон Дж. Економічне прогнозування. Вступ. – К.: Інформтехніка, 1996. – 216 с.; Черняк О. І., Обушна О. М., Ставицький А. В. Збірник задач з теорії ймовірностей та математичної статистики: навчальний посібник. – К.: Знання, 2001. – 199 с.; Черняк О. І., Ставицький А. В. Динамічна економетрика. – К., 2000. – 120 с.

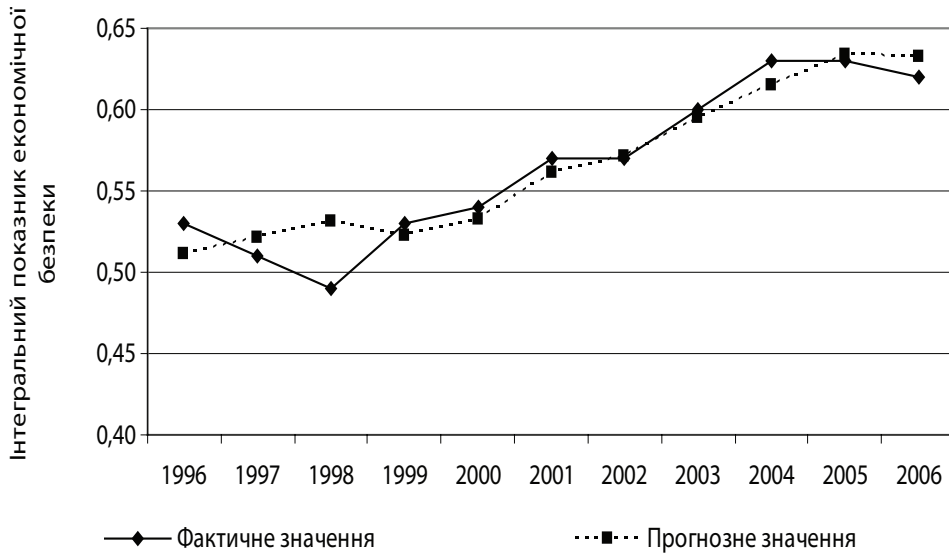

Рис. 4. Порівняння інтегрального показника економічної безпеки з рівнем відсоткової ставки за кредитами і депозитами

Розраховано авторами.

2. Залежність інтегрального показника економічної безпеки від логарифма обсягів кредитів і грошового агрегату M0

Здійснюючи пошук найкращої функціональної форми, встановлено, що в 1998 р. відбувся значний спад рівня економічної безпеки, тому було вирішено застосувати фіктивну змінну STATE для 1998 р., тобто змінну, що приймає нульові значення в усіх періодах, крім 1998 р., де її значення дорівнює 1.

Найоптимальніша модель має вигляд:

$$Y = 0,240548 + 0,031430 \cdot \ln(X_{10}) + 0,025840 \cdot X_1 - 0,037443 \cdot STATE,$$

$$R^2 = 0,930, DW = 1,95, RMSPE = 2,17 \% .$$

Проаналізувавши цю модель, можна дійти висновку, що збільшення обсягів кредитів та грошового агрегату M0 приведе до підвищення інтегрального показника економічної безпеки. З економічної точки зору цей результат здається зрозумілим, адже збільшення кредитування має стимулювати поживлення економічної діяльності. З другого боку, якби в країні не було потреби в кредитних ресурсах, то жодне їх збільшення не сприяло б економічному розвитку. Відповідно до моделі в Україні спостерігається недостатньо привабливий інвестиційний клімат, оскільки існує потреба у додаткових кредитах, що свідчить про неповне використання виробничих потужностей країни на цей час. Ситуацію потрібно покращувати за допомогою проведення послідовної політики держави стосовно іноземних інвесторів, щоб вони мали гарантії щодо вкладення грошей в Україну і були впевнені в захисті свого капіталу з боку держави, як це ми бачимо упродовж 2006–2007 рр. У цілому зберігається тенденція до збільшення рівня економічної безпеки.

Графічне подання отриманих результатів зображено на рис. 5.

Рис. 5. Порівняння інтегрального показника економічної безпеки з логарифмом обсягів кредитів і грошового агрегату М0

Розраховано авторами.

3. Залежність інтегрального показника економічної безпеки з логарифмом грошового агрегату М0 та рівня монетизації

$$Y = 0,430738 + 0,064780 \cdot \ln(X_1) + 0,031740 \cdot X_6 - 0,068349 \cdot STATE, \\ R^2 = 0,967, DW = 1,96, RMSPE = 2,86 \%$$

Здійснивши аналіз моделі, можна стверджувати, що підвищення рівня монетизації та грошового агрегату М0 приведе до підвищення інтегрального показника економічної безпеки (рис. 6). Такий висновок пояснюється

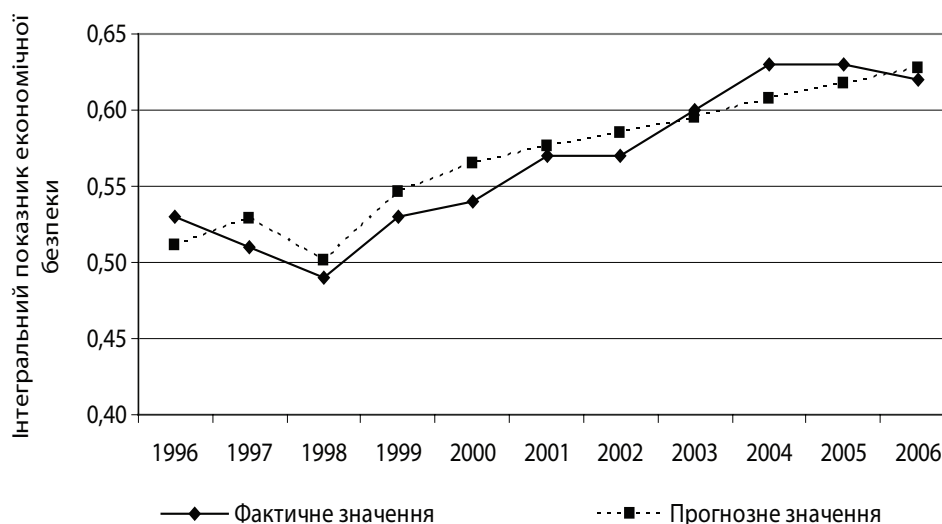

Рис. 6. Порівняння інтегрального показника економічної безпеки з логарифмом грошового агрегату М0 та рівнем монетизації

Розраховано авторами.

тим, що при насиченні економіки грошима поживається економічна активність. При цьому слід зазначити, що збільшення грошових агрегатів обов'язково має бути обмеженим, у протилежному разі в країні можуть значно посилитися інфляційні процеси, що призведе до підвищення цін та нівелювання позитивного ефекту збільшення монетизації.

4. Залежність інтегрального показника економічної безпеки від логарифма грошового агрегату M0 та рівня відсоткової ставки за кредитами і депозитами

$$Y = 0,471282 + 0,013800 \cdot \ln(X_1) - 0,486784 \cdot X_8 + 0,882265 \cdot X_9 - 0,0460 \cdot STATE,$$

$$R_2 = 0,970, DW = 1,89, RMSPE = 1,40 \%$$

Модель ще раз підтверджує висновки щодо попередніх моделей відносно впливу грошового агрегату M0 та рівня відсоткової ставки за кредитами і депозитами на рівень економічної безпеки України: збільшення обсягів кредитів та грошового агрегату M0 приведе до підвищення інтегрального показника економічної безпеки (рис. 7).

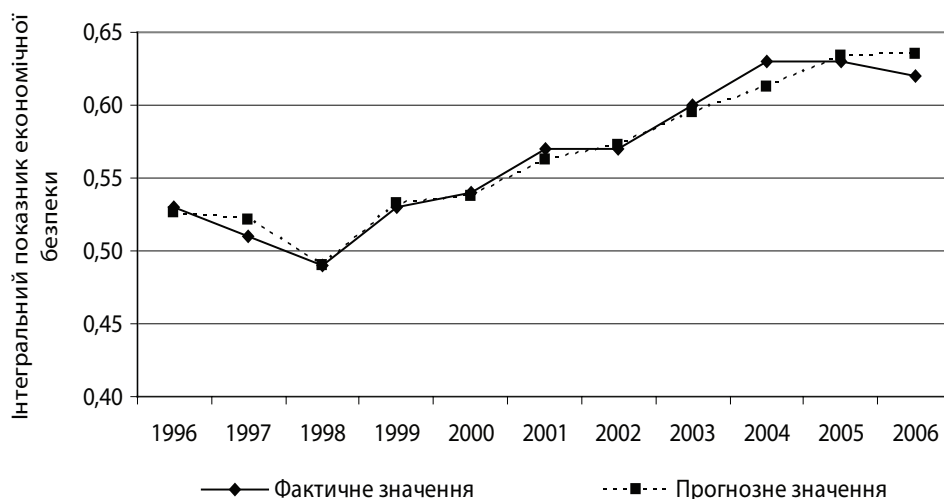

Рис. 7. Порівняння інтегрального показника економічної безпеки з логарифмом грошового агрегату M0 та рівнем відсоткової ставки за кредитами і депозитами

Розраховано авторами.

5. Залежність інтегрального показника економічної безпеки від рівня монетизації та квадрата рівня монетизації

При дослідженні поведінки різноманітних моделей з'ясувалося, що рівень монетизації справляє значний вплив на показник економічної безпеки, тому було вирішено побудувати модель, яка б враховувала цей вплив шляхом введення до неї квадрата відповідного показника.

$$Y = 0,435402 + 0,647515 \cdot X_9^2 + 0,713947 \cdot X_9 - 0,039585 \cdot STATE,$$

$$R^2 = 0,937, DW = 2,00, RMSPE = 2,10 \%$$

Відповідна модель демонструє, наскільки важливим є рівень монетизації економіки для показника економічної безпеки, а також те, що рівень економічної безпеки зростатиме дедалі швидшими темпами при зростанні рівня монетизації. Наявність у моделі фактора X_9^2 пояснюється необхідністю дослідження не лише рівня монетизації, а й темпів його зростання (рис. 8). Проте слід зазначити, що підвищення рівня монетизації необмеженими темпами може мати й негативні наслідки, наприклад, підвищення інфляції.

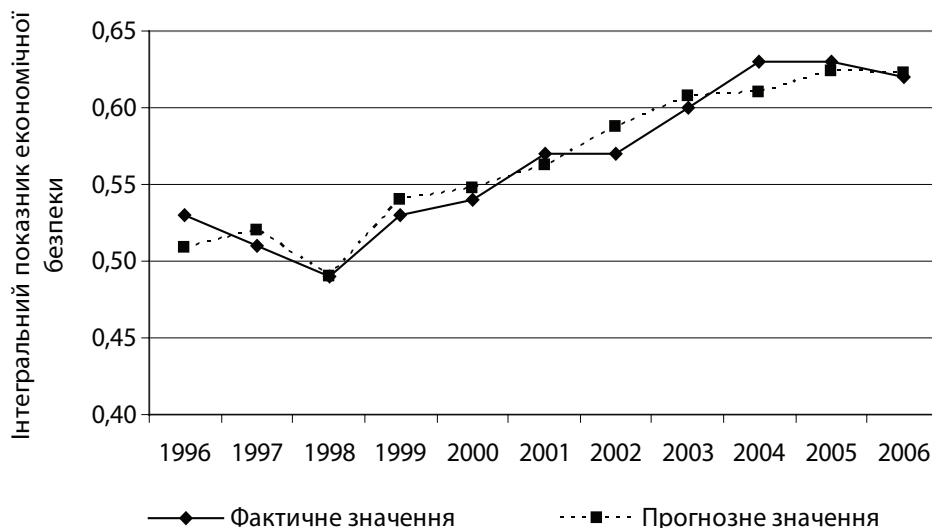

Рис. 8. Порівняння інтегрального показника економічної безпеки з рівнем монетизації та квадратом рівня монетизації

Розраховано авторами.

Отже, у статті було проаналізовано п'ять найкращих моделей залежності інтегрального показника економічної безпеки від різноманітних грошово-кредитних факторів. Вивчаючи поведінку зазначених чинників, можна з упевненістю стверджувати, що використання в моделях грошового агрегату M_0 дає значно кращі результати, ніж використання грошових агрегатів M_1 , M_2 , M_3 . Таким чином, найважливішим фактором для визначення рівня економічної безпеки слід визнати поки що рівень власне реальних грошей. Такий висновок підтверджується зростанням інфляції на початку 2008 р. внаслідок виплати боргів Ощадбанку СРСР.

Досить цікавим виявився той факт, що використання облікової ставки НБУ в моделях призводило до незадовільних результатів, тому можна дійти висновку, що зміна облікової ставки не впливає безпосередньо на рівень інтегрального показника економічної безпеки, хоча такий важіль монетарної політики у традиційній економічній теорії вважається одним з найдієвіших.

Підсумовуючи викладене, можна зробити такі висновки:

1. Досліджено, що для коректного та правильного моделювання впливу монетарних факторів на стан економічної безпеки України необхідно

враховувати такі з них, як грошовий агрегат М0, рівень відсоткової ставки за кредитами та депозитами, обсяг кредитів і депозитів, рівень монетизації. Саме врахування зазначених чинників дало змогу побудувати адекватні моделі, прогнози з мінімальними похибками, надійні статистичні припущення.

2. Для підвищення рівня економічної безпеки необхідно стимулювати збільшення ставки за депозитами на міжбанківському рівні при одночасному скороченні кредитної відсоткової ставки. Цього можна досягти, стимулюючи підвищення ефективності використання грошових ресурсів в країні. Звичайно, що така зміна ставок має певні природні обмеження, проте суттєва різниця існуючих ставок в Україні та інших країнах свідчить про можливість поліпшення ситуації.
3. Для підвищення рівня економічної безпеки необхідно збільшувати рівень монетизації економіки, чого можна досягти, пропорційно збільшуючи грошовий агрегат М3 відповідно до зростання ВВП.
4. Облікова ставка НБУ і рівень інфляції в побудованих моделях справляють незначний вплив на рівень економічної безпеки, тому можна стверджувати, що такий потужний монетарний важіль, як ставка рефінансування використовується в Україні ще недостатньо ефективно, не маючи такого потужного впливу на макроекономічні показники, як в інших країнах.

Багато порушених питань потребують подальшого вивчення. На нашу думку, необхідно продовжувати дослідження у напрямку підвищення рівня економічної безпеки, зокрема його грошово-кредитної складової шляхом пошуку нової функціональної моделі при використанні доступної статистичної інформації.